

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT ERIK ASMUSSEN

ERIK ASMUSSEN (1913-1998)

és MAKOVECZ IMRE (1935-2011)

Nils Sonne-Frederiksen

Gondolatok két organikus építész találkozásáról, akik mindketten bizonyos értelemben Rudolf Steiner tanítványának tekintették magukat, mégis sok szempontból egymás ellentétei. Ennek a figyelemre méltó polaritásnak a felismerése és megértése jelenünk, és jövőnk szempontjából elengedhetetlen.

Makovecz Imre csak magyarul, Erik Asmussen – Abbi – pedig egy különleges, svédrel kevert dán nyelven beszélt. Látszólag a mimikán, és a gesztusokon kívül nem volt egyéb, közvetlen lehetőségük a kommunikációra. Ennek ellenére számos fontos találkozóra és beszélgetésre került sor közöttük, amelyek jelentőségének felismerése, párhuzamosan épületeik üzenetének megértésével, a mi feladatunk. Olyanok voltak ők ketten, mint a királyok, mindegyikük saját „udvartartással” rendelkezett. Amit véghezvittek, az sok esetben csak az őket körülvevő emberek együttműködésével valósulhatott meg. Abbi és Imre találkozására én ebből a perspektívából tekinthetek vissza. Bizonyos személyeket megemlítek, míg másokat nem, mégis mindannyian tevékeny résztvevői voltunk a körülöttük folyó eseményeknek. Minderre azonban csak azért voltunk képesek, mert erőt merítettünk a környezetből, amelyben Abbi és Imre központi, mértékadó személyiségek voltak. Olyanok voltunk, mint két nagy család.

A stockholmi Építészeti Múzeumban 1981-ben kiállítást rendeztek Tradíció és metafora – 9 magyar építész címmel. A bemutatott építészek között volt Makovecz Imre és Erdei András, akik a megnyitóra is eljöttek. Stockholmtól ötven kilométerrel délnyugatra, a járnai Rudolf Steiner Szeminárium mellett volt Erik Asmussen építészirodája egy fából készült raktárpépületben, kissé félreeső helyen, Järnafjärden közelében. Ebben az épületben működött Arne Klinborg képzőművészeti iskolája is, a Rudolf Steiner Szeminárium egyik részlege. Nekünk, építészeknek jutott a ház egyharmada, Arne képzőművészeinek a maradék kétharmad. Arne minden reggel eljött a hallgatókhoz, és együtt dolgozott velük. Egyik délelőtt átjött hozzánk azzal a hírrel, hogy este előadást tart egy magyarországi antropozófus organikus építész Stockholmban. Elhatároztuk, hogy elmegyünk. Ez volt az első találkozásunk Makovecz Imrével.

Imre előadásából a legnagyobb hatással egy film képei voltak rám, amelyben két ember, egy fekete és egy fehér, egymásba tekeredve fekszenek a homokban, mint Yin és Yang. Egyre fokozódó drámaiságú, mi több, véres történet volt, ahogy elválnak egymástól, és saját útjukat kezdik járni. (F. Kovács Attila: *Sötétség és fény, Ozmund és Ahriman*. 17 perces kisfilm, 1979. – szerk.)

Másnap Makovecz Imre és Erdei András Järnába látogattak. Abbi volt a társság középpontjában, a találkozás

Makovecz Imre, Erik Asmussen és Nils Sonne-Frederiksen Visegrádon, 1987 (Gerle János felvétele)

szószólója azonban Arne volt. Ezen az estén csak úgy, mint az előző napon, és még sokszor az elkövetkezendő években, Lampel Miklós, szintén építész feleségével az 1956-os forradalom óta Stockholmban élő magyar építész volt a tolmács. A kis kiállítási katalógusban olyan faépületek voltak, amelyeknél a tető és a fal szinte átfolytak egymásba. Ablak alig volt rajtuk, vagy csak igen ritkán. Monolitikus, számunkra idegen, de erőteljes épületek voltak ezek. Hasonlítottak némileg Abbi épületei-

hez, például az Euritmia házhoz, melynek szintén monolitikus jelleget kölcsönzött a tető és a falak egybeolvadása. Kezdetben Imre maga is monolitikus tömbnek tűnt, egy földműves benyomását keltette. A későbbiekben természetesen ez a kép teljesen megváltozott. Az organikus építészet színpadára lépve Imre új hangot ütött meg. A néhány évvel korábban, 1978-ban, az 50 év Goetheanum – Rudolf Steiner építészeti impulzusai címmel megrendezett kiállításon még nem vett részt.

1985 nyarán Rex Raab feleségével, Grethével együtt Järnába látogattak. Ismét egy nemzetközi építész-konferenciát akart szervezni, és egyeztetett Arnéval a felkért előadók névsorát. Társszervezőként megtudtam, hogy a meghívandók között van Makovecz Imre is. Stockholmban Lampel Miklós és feleségén, Éván keresztül zajlottak az egyeztetések Imrével. Egyik nap felhívott Brit Kropelin, egy képzőművész-hallgató Óslóból. Makovecz Imréről írt tanulmányt, éppen akkor látogattak Järnába Gerle Jánossal. Ekkor ismertem meg Jánost, aki sokat mesélt nekem Imréről. Tőle hallottam, hogy Imre, miután megkapott egy megbízást, hosszú ideig látszólag nem csinált semmit: egyfajta meditatív munkát végzett a helyszínnel, belemélyedve annak történelmébe és földrajzába. Amikor ez a folyamat beért, rendszerint visszavonult az irodájába és bezárkózott. Kávét, cigarettát hozatott, és éjjelnappal, szinte átszellemült állapotban dolgozott. Amikor elkészült, kijött a szobájából, és kidolgozásra átadta a tervet egy fiatal kollégának. Képes volt rá, hogy továbbadja – a maga részét elvégezve, nyugodt szívvel másra bízta.

Sajnos Imre nem jött el a konferenciára, néhány nappal érkezése előtt lemondta részvételét. Magas vérnyomása miatt orvosa azt tanácsolta, ne üljön repülőre. A résztvevők között érezhető volt a csalódottság. Ő azonban előadása anyagát több levélben, különböző címekre szétszítva elküldte. Maga darabolta fel számozott sorokra úgy, hogy csak egy kóddal lehetett azokat össze-

fűzni és elolvasni. A vasfüggönyön túlra való „szellemi csempészet” ténye hozzájárult az előadás felolvasását jellemző különös hangulathoz. Volt egy kis improvizált kiállítás is a terveiről Lampel Miklósék szervezésében, akik a megosztott Európában ezzel a tétjükkel kiálltak a szabad Magyarország mellett. Mindez a konferencia résztvevői közül sokak érdeklődését felkeltette, és hosszú időre beszédtema maradt.

Gerle János még a konferencia évében meghívott minket Budapestre. Imre irodájában találkoztunk a Svájcból érkezett Anthony Tischhauserrel is, aki egy róla készült monográfián dolgozott. Anthony kérdéseket tett fel, János fordított. Imre válaszolt, és közben egy nagyméretű papírra rajzolt. A vonal, mintha csak úgy folyt volna a ceruzájából. Habozás, próbálgatás nélkül. Biztosan, majdhogynem automatikusan, a grafit szinte önálló életet élt. Ezt látva Abbira gondoltam. Neki is volt egyfajta vonalvezetése, amit csodáltam, de ez inkább vizsgálódó, tapogatózó volt. Másik kezében mindig készen állt a radír. Egy idő után Imre asztalára felszelt kenyér, paradicsom, kávé és tea került – akár egy pikniken. Az est folyamán a beszélgetés az organikus építészetre terelődött. Imre nemtetszésének adott hangot sok mindennel kapcsolatban, ami az antropozófus organikus építészet területén akkoriban tapasztalható volt. Három személyről azonban teljes tisztelettel szólt: Joseph Beuys, Arne Klinborg és Erik Asmussen. Úgy érezte, hogy ez az a kör, ahová tartozik, és amihez mérettetni akarja magát. Ebben az összefüggésben érthetővé, és embe-rivé váltak kritikus kijelentései, amelyek ellen – tekintettel arra, hogy a három kiválasztott közül egynek munkatársa voltam Järnában – nem protestálhattam. Érdekes, hogy Rex Raab, aki központi szerepet játszott az egész mozgalomban, és a generációmnak fontos tanítómestere volt, ebben az összefüggésben nem említette Imrét, bár már túl volt a vele való első találkozáson. Hármójuk közül csak Erik Asmussen volt építész, ezért úgy gondoltam, hogy

elemzésem során egyedül őt állítom párhuzamba Makovecz Imrével.

Egy langyos nyárvégi estén, késői búcsúnk alkalmával megkérdeztem Imrét, hogy beszámolhatok-e Arnének és Abbinak a beszélgetéseinkről. Rám pillantott, vállamra tette a kezét és azt mondta: „Jól csinálisz mindent”. Tehát, tulajdonképpen nem adott választ a kérdésemre, de mondott valami alapvetőt: „Higgy magadban! Hagyd kibontakozni azt, ami benned él, az lesz a helyes út!” Ez lenne a mester tanácsa a beavatás útján? Ebben a helyzetben számomra ez egy meghatározó kijelentés volt. Abbira gondoltam, és az ő merőben ellentétes felfogására. Egész életében a kétkedés volt a vezérelve. Nem csupán akkor volt nála a radír, amikor rajzolt. Egy hintaszék is tartozott a felszereléséhez, amit akkor kapott meg tőlünk, amikor maga is túl sokat beszélt róla, mintegy ezáltal érdemelve ki a jutalmat. Előredőlt, az asztal fölé hajolt, és rajzolt. Aztán hátralendült, hogy eltávolodjon, és ítéletet alkothasson. Aztán megint előre dőlt, hogy ismét aktívan nekifogjon. A számtalanszor megismételt kételkedő ítélezés újabb és újabb változatokat hívott életre.

A következő napok folyamán János és Antonyval hármasban megtekinttünk néhány Makovecz-épületet. Ekkor merült föl bennünk a gondolat, hogy a következő évben Magyarországon szervezzük meg a nemzetközi vándorkonferenciát. (*Nemzetközi antropozófus vándorkonferencia* – szerk.) A döntéssel, majd a konferencia előkészítésével új fejezet kezdődött a két ellentétes felfogású építész, illetve irodáik közötti kapcsolatban. Egy vasfüggönyön túlnyúló szabad kezdeményezésről volt szó. Az, hogy Magyarország néhány évvel később kulcsszerepet játszik majd a berlini fal leomlásában, akkoriban meg sem fordult a fejünkben, esetleg csak magyar barátaink fejében. Lelkesített a gondolat, hogy az adott helyzetben minden tőlünk telhetőt megteszünk. Éreztük, hogy ez egy olyan lehetőség, amit meg kell ragadnunk, ez fűtötte találkozásainkat.

Erik Asmussen Kultúrház, Rudolf Steiner szeminárium; főépület, előcsarnok és színházterem, Järna, 1992, fotó: Tóth Márton felvételei)

Termékeny találkozás volt ez, néhány nehéz helyzettel tarkítva.

Talán az volt a tudat alatt Stockholm-ban kezdődött minden, amikor Imre bemutatta filmjét a fekete és fehér alakokkal, akik mint Yin és Yang egymásba tekeredve feküdtek... Talán ami ebben filmben feloldódott és széthullott, ahogy sok tekintetben a körülöttünk levő világban is, az ösztönzött minket arra, hogy hátra arcot csináljunk, és az összetartozó ellentmondásokat egy felszabadult találkozás alkalmával, ünnepi keretek között, újra egyesítsük.

Találkozásai alkalmával, újra és újra felszínre törtek az apró részletekben rejlő különbségek és ellentétek. Ugyanakkor mindent áthatott egy erős összhang és az összetartozás érzése.

Imre egy korán megkezdett, meredeken felfelé ívelő karriert tudhatott maga mögött. Ezzel szemben Abbi meglehetősen későn, ötven évesen tudott irodát alapítani, és önálló projektekbe kezdeni. Imre építményei a föld felé forduló hallgatózó nagy fülekre emlékeztetnek, amelyekkel meghalljuk, mi történt az adott helyen a múltban. Abbi épületei inkább a nap fele, a jövőbe tekintő szemek, amelyeknél fontos az ablakokon beáramló fény, amint a lazúr színeit életre kelti a térben.

Két feltételt szabtak. Imre kívánsága az volt, hogy hozzunk magunkkal egy kiállításra való anyagot Abbi épületeiről, s ő tartson egy nyilvános előadást a budapesti építész szövetség (Magyar Építőművészek Szövetsége, szerk.) épületében tartott megnyitón. A találkozás egyben komoly bemutatkozás kellett hogy legyen. A katalógust Budapesten két nyelvre, angolra és magyarra fordították. Az anyag átadására akkor adódott lehetőség, amikor Imre lánya és veje, útban Finnországból Budapestre, elhaladtak az autópályán Järna mellett. Egyeztettük a helyszínt és az időpontot, átadtuk a „szent dokumentumot”, amit ők Budapestre „csempészték”.

Magát a kiállítást pedig bepakoltuk egy kisbuszba, és a megfelelő vámpapírokkal ellátva átszállítottuk egész Európán. Jan Arve Andersen, Åke Fant és

jómagam indultunk el a busszal, majd építettük fel a kiállítást Budapesten. Az utazáshoz a szállást és az ellátást Järnából szervezték meg. Meghívókat küldtek szét, és itt gyűjtötték be a jelentkezéseket. Az eleinte 75 főre becsült társaság tagjai Bécsben találkoztak, ahonnan 1987. augusztus 9-én egy bérelt emeletes busz szállította őket tovább a nyugat-magyarországi Velem felé. Később kiderült, hogy a résztvevők száma valójában ennek a duplája. A hét folyamán egy különböző járművekből – kisbuszokból, Trabikból, nem csupán Magyarországról, hanem az akkori NDK-ból, Lengyelországból, Csehszlovákiából, Romániából, Jugoszláviából –, álló konvoj alakult ki mögöttünk jelentős számú résztvevővel, akiknek az ellátásáról és szállásáról Järnából nem gondoskodtunk, nálunk ugyanis nem jelentkeztek be. A megugrott létszám már az első este kínossá vált, nem volt szállása még Jánosnak sem, aki tolmácsként (és szervezőként szerk.) egyértelműen a legfontosabb személy volt a csoportban. Nem egyeztettük. Érthetetlen, hogyan történhetett ez. Még ma is elvörösödöm a szégyentől, ha erre gondolok. Imréről sem gondoskodtunk. A nyelvet nem beszéltük, mobiltelefon még nem létezett. Le kellett hát győzzük szegyenérzetünket, ahogy ezt a magyarok tették félénkségükkel és szerénységükkel. Vajon ez is egyfajta ellentét volt, amivel meg kellett ismerkednünk? Páran hol feltűntek, hol eltűntek, talán hazajártak aludni Budapestre.

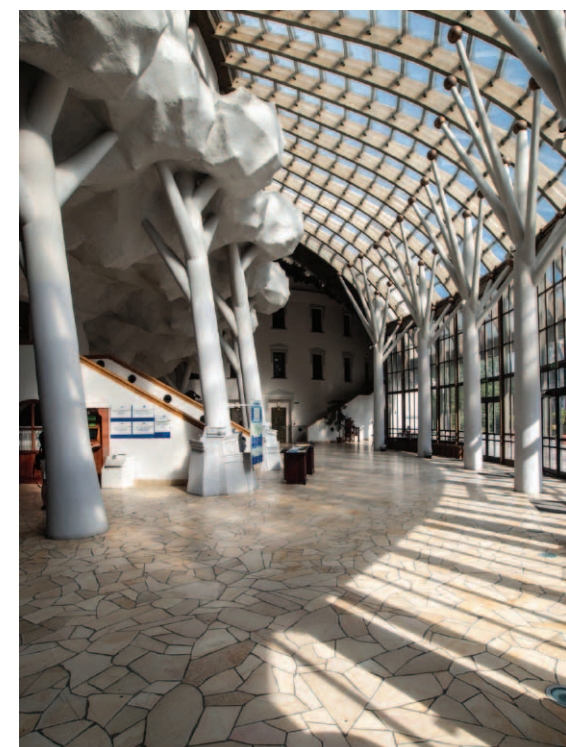
A találkozás Imre Magyarországon megépült munkáival, a hagyományos mestermunka, a kultúrházak körüli helyi társadalmi és politikai viszonyok, a fantasztikus faszerkezetek, az a tény, hogy mindehhez olyan kevés modellt építettek (Asmussen irodájának tervezői metódusában a modellezés, 1:500-tól haladva az 1:1-ig, alapvető munkamódszer – szerk.), az erőteljes megformálás stb. nagy hatással voltak ránk. Különösnek találtuk, hogy Abbi és Imre, akiknek oly sok kapcsolódási pontjuk van az antropológiában, végül ennyire különböző eredményre jutottak.

A harmadik napon érkezünk Budapestre, Abbi kiállításának esti megnyitójára. A terem zsúfolásig megtelt. Abbi rendkívül izgatott volt. Hónapokon át dolgozott előadásán. Amire csak akkor vállalkozott, ha végképp elkerülhetetlen volt, most rákényszerült. Ezért, hogy előadása ne tűnjön túl rövidnek, dánul tartotta (hiszen Imre is csak magyarul beszélt), és ezt kellett aztán angolra és magyarra fordítani. Abbi dán facipőben lépett a terem közepén álló szónoki emelvényre, kezében papírtekercsével, ami aztán szép lassan gördült le. Olyan volt, mint Caesar a harci szekeren, készen a nagy versenyre, vagy mintha a Szenátus előtt kellene megvédenie magát, és ehhez készítette volna elő szónoklatát. Végül is, túlesett rajta, aztán jött az ünnepi fogadás a nagyteremben, Imre beszéde, a pezsgő és a büfé. Imre egy nagy lépcsőn vezette Abbit a vendégek elé, emlékszem, ahogy ott állt Abbi a facipőjében, kissé bátoratlanul. (A kiállítást a MÉSZ székház nagytermében rendezték meg – szerk.)

Mindeközben lejátszódott egy másik drámai esemény. A kiállítás már látható volt néhány napja, de mi még nem láttuk a katalógusokat. Azokat a kiállítótér mögötti folyosókon, lépcsőkön osztogatták. Ott volt Turi Attila és Steen Kristiansen. Először csalódtunk voltunk az eredmény láttán. A borítólapot Abbi telerajzolta különböző házmotívumokkal. A nyomtatáskor ezt lekicsinyítették, így a rajzoknak lett egy fekete keretük. Aminek eredetileg egy a szellemi világba áthatoló, táguló, exkarnációszerű vonalszövevénynek kellett volna lennie, azt egy magába inkarnálódó motívumhalmazként interpretálták, piktogram-szerűen, fekete keretbe foglalva. Két különböző gondolkodásmód állt egymással szemben. El sem hinné az ember, hogy mennyire különböző és elentétes törekvések létezhetnek. Sokkhatás alá kerültünk. Valószínűleg mindkét fél ugyanezt érezte, mert mindenkit a jószándék vezérelt. Olyan találkozás volt ez, ami csak évekkel, évtizedekkel később hozta meg gyümölcsét, egy megvilágosító felismerés formájában.

Makovecz Imre: Piliscsaba, Stephaneum, nagyleőadó; előcsarnok 2001 (Dénes György felvételei)

Kik voltunk mi? Ki volt Abbi és ki volt Imre? Kik vagyunk mi, akik kettejükkel egy úton járhattunk?

Az utazás folytatódott. Imre nem magyarázta a házait. Magával vitt minket, és hagyta, hogy részeivé váljunk a megbízóihoz fűződő baráti kapcsolatainak. A béke helyszíneire érkeztünk. Sokat beszélgettünk. Írtunk egy felhívást annak a hivatalnak, amelyik nem a tervezői szemléletnek megfelelően kezelte egy építkezést. Lars Danielsson fogalmazta meg a levelet és mindannyian aláírtuk. Visegrádon megtapasztalhattuk a minden évben megtartott tábor (Visegrádi építész-táborok 1981-2001 – szerk.) és a gyakorlás erejének lenyűgöző hatását. Järnában a nemzetközi építészkonferenciák és a szokásos szemináriumok alakították a miliőt. Visegrádon olyan munka- és oktatási módszerrel találkoztunk, amely nagy benyomást tett ránk: fiatal építészek, akik akartak valamit, és közöttük egy mester, aki merészelt is elvárni valamit ezektől a fiatalemberektől. Järnában ez nem volt ilyen egyértelmű. Hozzánk Norvégiából, Finnországból, Dániából, Angliából, Németországból jöttek oktatók. Nem csupán építészek, hanem kertészek és mezőgazdászok, euritmia tanárok, pedagógusok, zenészek és festők is. Itt, Visegrádon, a koncentrált sűrűség hatott ránk. Irigylésre méltó volt mindez, s egyben jóérzéssel töltött el minket.

Peter Rix felvetette (vajon milyen nyelven?) a nemzetközi mesteriskola megteremtésének kérdését, amire Imre rögtön felfigyelt. Peter Németországban több neves építésznél propagálta ezt az ötletet, sajnos sikertelenül. Järnába hazaérve javasoltam, küldjünk meghívót a Makonának, különben semmi nem lesz ebből a szép gondolatból. Imre mindeközben igazi vándoriskolát teremtett a „fiúkkal” Magyarországon, fokozva a visegrádi tábor impulzusait. Visegrádról visszautaztunk Bécsbe, a vándorkonferencia véget ért. A kiállítás, amelynek ötletét Imrének köszönhetjük, később eljutott Stuttgartba, Bécsbe, Kielbe, Düsseldorfba, Veljébe, Helsinkibe, Koppenhágába és Moszkvába.

A meghívást, amely lehetővé tette, hogy a Makona építésziroda egy tagja néhány hónapot dolgozhasson Asmusen irodájában, szerencsére elfogadták. Három ízben történt munkatárcsere, elsőként Kravár Ágnes érkezett (1988-ban – szerk.) Budapestről, majd Tommy Nordlander ment Stockholmból Budapestre (1989), végül Salamin Ferenc jött (1990) Budapestről Järnába. (1989 és 1995 között a Makona Építésziroda több mint húsz külföldi – svéd, német, francia, holland, belga, ír, felvidéki, erdélyi, olasz, angol – építészt fogadott a program keretében, a szerk.)

Tommy gyakorlata a Makonánál olyan drámai fordulatot vett, amely majdnem ott tartózkodásának megszakításához vezetett. A konfliktus ellenére, amelyet csak a két mester között fennálló polaritás szemszögéből lehet megérteni, ez a csereprogram egy újabb, sikeres kapcsolódási pontot jelentett a két mester között. Imre nem volt elégedett Tommy viselkedésével, aki rendkívüli kihívással került szembe, és közel volt ahhoz, hogy feladja. Abbit alig vonták be az ügybe. Steen kezdeményezte, hogy Tommyt Magyarországra küldjék, bár az egész előtörténetnek nem volt részese, és teljesen felkészületlenül érkezett Budapestre. Nem volt felkészülve sem Imre építészetére, sem pedig munkamódszerére. Imre meg volt döbbenve, és irritálta a helyzet. Ágnes telefonált Järnába és vázolta a szituációt, én pedig a lehetőségekhez mérten próbáltam békítő szavakat találni Tommy viselkedésére.

Végül mindenki számára jó tapasztalatokkal zárult az ügy. Hazatérve Tommy egy olyan tervet tudott felmutatni, amelyet előtte még nem láttunk tőle: a paksi templomtorony szerkezeti rajzát. Büszkéek voltunk rá! Tommy egy értekezésben foglalta össze tapasztalatait, melyet Imre 1990-es stockholmi kiállítási katalógusához állított össze.

Ágnes és Ferenc nagyon ügyesek és önállóak voltak. Nem tudtuk őket teljes mértékben leterhelni tervezési feladatokkal, mivel azok volumene nálunk a magyarországiak töredéke volt. Otthon

keményebb munkához szoktak, így itt inkább a játékos feladatokra és a kirándulásokra helyeztük a hangsúlyt. Ágnes felkértük, hogy mutassa be grafikusán Magyarország történetét egy A4-es lapon. Látva, hogy milyen könnyedén fogott hozzá, fel kellett tennünk magunknak a kérdést: vajon mi is ki tudtuk volna fejezni ilyen részletgazdagon és ilyen lélekjelenléttel a saját nemzetünk történelmét? Ágnes nem csak az építészethez értett... .

Abbi ugyanabban a teremben dolgozott, ahol mi – nem vonult félre egyedül. Egész nap az asztalánál ült, ha kérdésünk volt, odamehettünk, és megmutattuk neki a rajzunkat. Kritikáját nem tudta szabatosan és közvetlenül kifejezésre juttatni. Helyette közvetett módon, grimaszokkal, humorosan adta tudtunkra véleményét. Ennek ellenére hatni tudott ránk a ki nem mondott dolgokkal is. Nem könnyű egy idegent beavatni az ilyenfajta munkába. Az, hogy valakit elvesznek-e az irodájába, mindig egyedileg dőlt el, nem volt két egyforma eset. Természetesen mindig akadt jelentkező, aki szívesen dolgozott volna nála. Voltak, akik a hosszabb ideig tartó ostrom ellenére végül kudarcot vallottak, mások teljesen váratlanul kerültek ide, és mégis egy évet maradtak. Imrénél a munka másképp zajlott. Egyszer azt mondta nekem: *„Hagyd kibontakozni azt, ami benned él, az lesz a helyes út!”* Abbi ugyanebben a helyzetben azt tanácsolta volna: *„... ha kétkedsz a munkád minőségében, attól az csak jobb lehet. Készíts modellt, ítéld meg kritikus szemmel, mielőtt egy még jobbat csinálsz.”*

Nagy hatással volt ránk Imre ékesszólása. Szövegeit svédre fordíttattuk és kezdeményeztük, hogy a *Balder* folyóirat azokból egy különszámot adjon ki. Abbi szükségű volt. Nem szívesen beszélt nagyobb társaság előtt, keveset írt, és nem is egészen helyesen. Úgy tűnt, mintha minden erejét a rajzaiba adná bele, amelyek szinte pezsegtek a szellemességtől és életerőtől. Az Abbi körül uralkodó állandó jókedvet dán származásának tudták be. Valójában ez

többek között annak volt köszönhető, hogy olyan hivatásnak szentelte magát, amihez igazán tehetsége volt. Elemében érezte magát. Az egyéb kvalitásokért mások feleltek. Így Arne Klingborg beszélt Abbi helyett. Szóvivő volt, az antropológia ügyvédje. Mindenki hozzá fordult tanácsért, s ő mindenről tudott, ami az antropológia körül zajlott.

Ami a Järnában szerzett építészeti impulzusokat illeti, érdekes módon három személyiség állt itt egymás mellett, egy ritka funkcionális viszonylatban. Arne volt az illetékes a kommunikációban: a szavakért és gondolatokért felelt. Abbi építésztként az érzéki észlelések mestere volt, a tervek formai megvalósításáért és azok művészi kidolgozásáért felelt, ami nála egy fajta átérzés eredménye volt. Áke Kumlander volt a cselekvő. Nemcsak a pénzt hozta össze, hanem a kivitelezőket, a mestereket és az építőanyagot is. Hármójuk közül ő képviselte az akaratot. Nélküle Järnában nem épülhetett volna meg semmi. Hárman egy, az építés szolgálatában álló organizmust alkottak. Ennek a hármas tagozódásnak az erejével a szellemi képességek, mint a gondolkodás, érzés és akarás, bizonyos mértékben egymástól elválasztva, a tökéletesség irányában igazzá, széppé és jóvá tudtak alakulni. Nem bajtársi kapcsolat volt ez, hanem karmikus. Aki ezt megtapasztalta, érezhette, hogy ez a konstelláció valami jövőbelit mutatott fel, és áldásos sikerrel járt. Visszafogottan ugyan, de ez az együttállás már a budapesti kiállításon készült egyik fotón is jól kivehető, amelyen mindhárman láthatók – Arne, rá jellemző módon, éppen beszél és gesztikulál.

Ebből a szempontból Imre minden szükséges tulajdonsággal rendelkező mester volt, ma már nagyon ritka, Abbit messze túlszárnyaló szuverenitással. Olyan jelenség volt, amelyet csak a régmúlt időkől ismerünk. Hálásak lehetünk a sorsnak, hogy találkozhattunk vele. Olyan mércét állított, amelyet lehetőség szerint tovább kell adnunk.

Ők ketten, Abbi és Imre együtt Yin és Yang, a teljesség kifejezői. Abbi a tér-

programból kiindulva dolgozott, a felületeket papírból kivágta és felragasztotta. Készített egy skiccet, aztán megszámozta a lapot és félretette. Aztán újra előlről kezdte, egy jobb funkcióanalízissel, ez volt a második lap – ezt is félretette. A növényekhez hasonlóan, a szára mentén, alulról felfelé haladva bontotta ki leveleit, egyiket a másik után. Nyomon lehetett követni, miként lesz a terv először tartalmasabb, komplexebb, aztán egyszerűbb, hogy aztán végül poétikusabbá váljon, megszabadulva a hétköznapi terhektől. Mint egy tavaszi virág, ami egyre növekszik, hogy végül kiontsa illatát. Imre először beleképzelte magát a motívumok szférájába, innen szárnyakat kapva, szinte lángra lobbanva vetette papírra a jeleket. Mint a gyümölcstermő, maghozó őszi természet. Ellentétes irányú munkafolyamatok ezek. Abbi alulról haladt felfelé, mint a természet tavasszal, a materiális funkciótól a poézis, a szellemi felé. Imre felülről lefelé haladt, a motívumok spirituális világából a földi szerkezetek és anyagok felé. Együtt mindez nem más, mint párbeszéd ég és föld, anyag és szellem között.

A végére hagytam egy kis anekdotát. Sokat utaztunk együtt Abbival, egész Németországon át, legtöbbször vonattal. Egyszer erős vihar volt, fák dőltek ki, folytak az eltakarítási munkálatok. Az elsuhanó vonatból láttak alapján Abbi rajzsorozatot készített, amit aztán egy mosoly kíséretében átnyújtott nekem. A rajzok magukért beszéltek: egy lefűrészelt lombkorona fejjel lefelé fekszik a földön, majd beborítják egy sátorhuzattal, és megtámasztják egy másik kidőlt fával. A csonka fatörzs, ami felül kikukucskál, kémiy lesz. A sátor bejáratából két láb nyúlik ki, a cipőorrok lefelé néznek. Kint már van egy baba-kocsi. Egy gólya repül arra. Teljes gőzzel folyik a betelepülés... .

Ezt az anekdotát Abbi igenlő hozzájárulásának tekintem teóriámhoz, amit Imrével való poláris viszonyáról ezenel közreadtam.

Sipos Barna fordítása, lektorálta: Móra Zoltán.

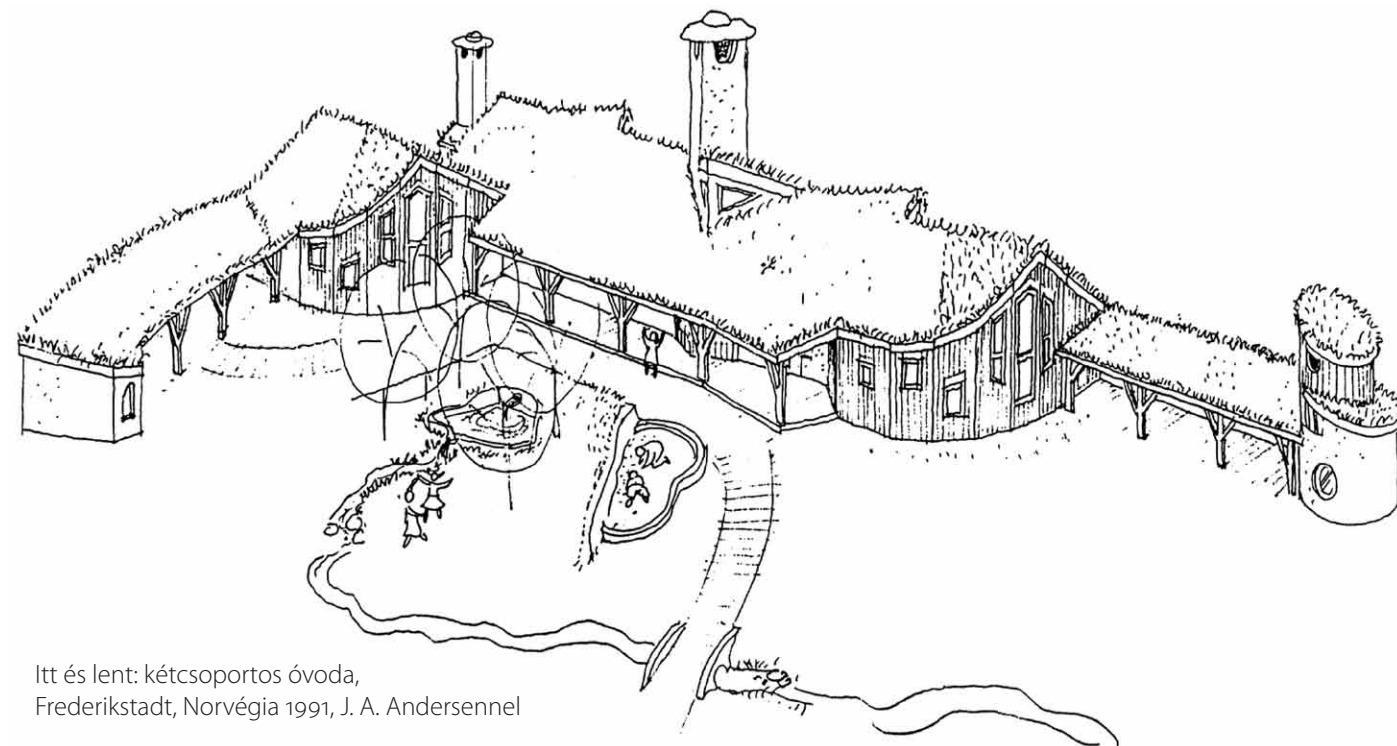
Asmusen munka közben (Salamin Ferenc felvétele)

ERIK ASMUSSEN –
BORN 100 YEARS AGO
Erik Asmussen (1913-1998)
and Imre Makovecz (1935-2011)
Notes by Nils Sonne-Frederiksen

Erik Asmussen, also known to us as Abbi, and Imre Makovecz are organic architects, both from the school of Rudolf Steiner. Yet they are opposites in so many senses of the word. Recognizing and understanding this remarkable polarity may have great significance for the present and the future. The author documents all the important moments in their relationship, starting from its very beginning in 1981, such as conferences, exhibitions and the exchange program between the two architectural offices, and presents a vivid picture of the oppositions inherent in their personality and way of working. “Abbi starts from below and reaches upward like nature in spring, from the material to the spiritual and poetic functions, while Imre approaches from above and moves downward, applying the motifs of the spiritual world to earthly structures and materials. Their collaboration forms a dialog between heaven and earth, spirit and matter.”

NIELS SONNE-FREDERIKSEN

1946-ban született Dániában. Tanulmányait a Koppenhágai Művészeti Akadémián végezte • 1979-1993 Erik Asmussen építésziroda, Järna; munkatárs, majd vezető tervező • 1993 Hannoverben önálló irodát alapít Maria Sonne-Frederiksenrel • 1976–79 • színtervezési és lazúrozási munkák Fritz Fuchs mellett, Järna • A Färgbygge cég társalapítója • Flowform-projektek John Wilkes szobrásszal • 1977–1978 Emerson College, Nagy-Britannia

Itt és lent: kétszoptos óvoda, Frederikstadt, Norvégia 1991, J. A. Andersennel

Attól a pillanattól kezdve, hogy a gyermek megfogam, kilenc hónapig egy szűk, számára nagyon kényelmes térben él. Világrajövétele után is olyan helyzetben érzi magát legkényelmesebben, amelyben ott bent volt. Mintha mindenkit emlékeztetni akarna: *Ne feledjétek, honnan jöttem!* Az építészetben *anyaméhnek* nevezzük azokat a tereket, amelyek az érzést váltják ki. Makovecz Imre annak idején ezt nevezte „*minimális*

személyes térnek”, aminek a szellemében számos érdekes arcú épületet hozott létre. A család különösen fontos a gyermek életében: fedelet és otthont ad neki, s olyan támogató teret, amelyben elrejtőzhet a problémák elől. A család a társadalmi struktúra egyik pólusa, s az *anyaméh* az ennek megfelelő építészeti alakzat. A közösség olyan központja ez, mint a fának a törzse. A fa ágainak és leveleinek megfelelő tovább-

bi részek azok a funkcionális terek, amelyek a jövőbe vezetnek; arra készítik az embert, hogy létrehozson valamit, egy ács- vagy kovácsműhely, vagy színház például. Ezek a terek inspirálnak tevékenységre, lehetőséget adnak valami saját, személyes létrehozására, az új közösségi struktúra sejtjének betöltésére. Az életben az ember az „*anyaméhtől*” a funkcionális terek irányába mozog; a két véglet közötti térben nő fel: kisgyer-

mekekből iskolások, majd egy nagyobb közösség tagjai leszünk. Mindezt feltétlenül figyelembe kell venni, amikor gyermekek számára tervezünk intézményeket. Nem az anyagi nyereség a fontos, hanem az ötlet, a szépség, a változás pozitív értékelése. Gondoljunk csak bele: életünk során mindannyian háromszor kezdjük el az iskolát. Először gyermekként, aki számára az iskola teljesen új élmény. Másodszor, amikor

már felnőnek a saját gyermekeink. Felköltjük őket reggel, reggelit készítünk nekik, elvisszük őket az iskolába. Hogy a gyermekek kényelmesen érezzék magukat az intézményben, alkalmazkodnunk kell a tanárok elvárásaihoz, segítenünk kell a problémák megoldásában. A gyerekeknek látniuk kell, hogy a szülők örömmel megtesznek minden tőlük telhetőt. Harmadjára az unokáinkkal járunk iskolába. Különleges szeretettel

és odafigyeléssel tesszük ezt mindnyájan, ami rendkívül sokat jelent számunkra is. Az iskola összekötő kapocsként szolgál a család és egy hatalmas közösség, a társadalom szíve, amelynek szintén fejlődnie kell. Éppen ezért az iskolákat hatalmas szeretettel kell megépíteni.

Részlet Olga Gladush interjújából, Gaál Xénia fordítása. A fotókat az építész bocsátotta rendelkezésünkre.

Fent: Rudolf Steiner Iskola, Düsseldorf, 1995 • lent: Waldorf óvoda, As, Norvégia, J. A. Adersennel, 2008

Danish architect Niels Sonne-Frederiksen started his career in the architectural office of Eric Asmussen in Järna. Among others, he was the leading designer in a series of projects aimed at building schools and nurseries, gaining him reputation in designing educational institutions. His architectural credo was influenced by Asmussen, Imre Makovecz and Rudolf Steiner.

